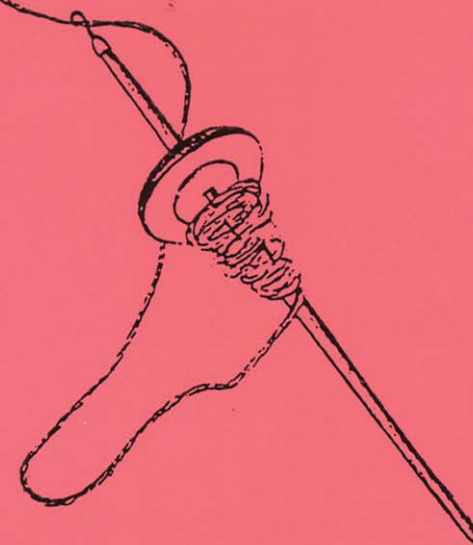

Kvinesdal Historielag

Årsskrift 1998 13. årgang

Innhold:

Redaktørens side	5
Regnskap 1997	6
Årsmelding 1997	7
Aktiviteter 1997	8
Aktiviteter 1998	11
Man gjætter paa en omreisende opkjøber af oldsaker	12
Dagbok etter Tollak Eiesland	16
Hans H Gullestad	21
Litt meir om Hans	27
Øvre Londal gjennom 400 år	30
Fra Lister Lehn tingbok	42
Trine Hunsbedt	51
Levnetsløp	54
Sibbu-båten	69
Fjotland 2. dag jol	70
Veien mellom Fede og Liknæs	72
Medlemmer i Kvinesdal Historielag 1997	74

«Årsskrift for Kvinesdal Historielag» utgis av Kvinesdal Historielag.
 Ansvarlig redaktør Svein Jortveit.
 Heftet er trykket hos Horjen Libris, Flekkefjord

Kvinesdal Historielag ble stiftet 30. mars 1984.

Agder Historielag

Kvinesdal Historielag er et av 46 lokale historielag i Aust- og Vest-Agder som er tilsluttet Agder Historielag. Agder Historielag har 1300 direkte medlemmer.

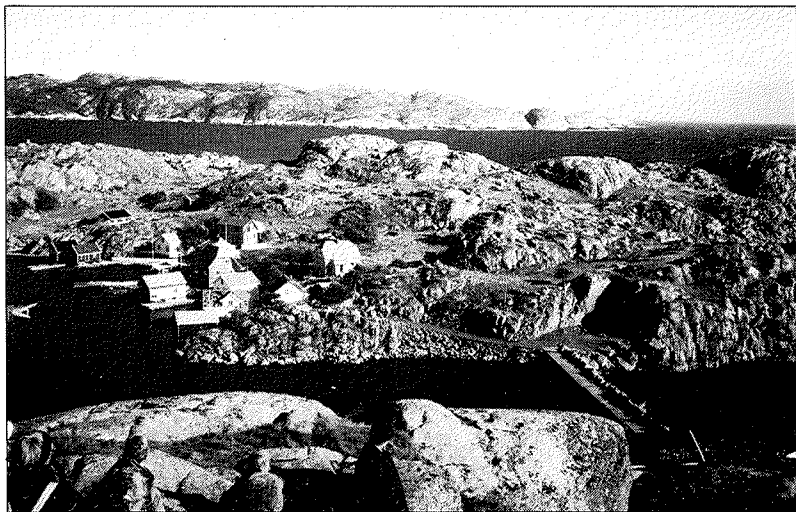
Som direkte medlem får du årsskrift og medlemsbladet Egde.

I tillegg arrangeres årsmøte, kurser, reiser m.m. Medlemmer av lokale historielag kan delta på disse. Her nevnes noen bøker og publikasjoner som laget selger:

Årsskrift nr 1 - 54 (noen utsolgte)	kr. 20,-
Årsskrift nr. 55 - 65 (noen utsolgte).....	kr. 50,-
Årsskrift nr. 66 - 71 (noen utsolgte).....	kr. 75,-
Årsskriftkatalog	gratis
Agders Historie 1920 - 1945.....	kr. 390,-

Medlemmer får 25% rabatt ved kjøp for kr. 350,- eller mer. Porto og eksp. kr. 45,-
Årskontingent kr. 150,-

Innmelding / bestillinger sendes til:
Agder Historielag
Postboks 136
4601 Kristiansand S.

Fra Agder Historielags tur til Sælør 14. september 1997.

Redaktørens side

Igjen er tiden inne for et nytt nummer av årsskriftet til Kvinesdal historielag.

Jeg vil først og fremst takke alle som har bidratt med stoff til 1998 utgaven -, samtidig som jeg vil oppfordre leserne til å sende inn - eller komme med forslag til - nye artikler i kommende årsskrift.

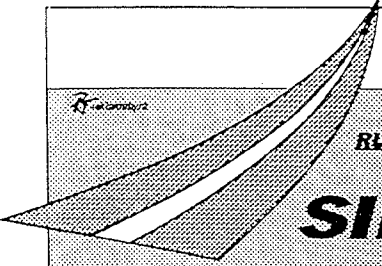
Fortsatt mener jeg at det er viktig med en noe sterkere "tidsvridning" av stoffmengden mot perioden 1945 til 1960. Mange av dette årsskriftets lesere kan sikkert derfor bidra til dette med interessante artikler om dagliglivet i bygda vår. Ikke minst vil kjennskap til den nære fortid være med på å styrke tilhørigheten til og forståelsen av det som en gang var.

Igjen vil jeg rette en takk til de lokale annonsørene som år etter år støtter opp om årsskriftet.

Sist, men ikke minst, en hjertelig takk til Bernt Erfjord for tilrettelegging og redigering av årsskriftet.

Svein Jortveit

Svein Jortveit

Rutemerket

RUTE - GODS - SKOLE og TUR-KJØRING

SIRDALSROUTA

4440 TONSTAD - Tlf. 38 37 01 68 - Fax 38 37 01 15

Regnskap for Kvinesdal Historielag 1997

UTGIFTER:		(tilsv. tall 1996)
Årsskrift	19.268,50	(16.500,-)
Møter / turer	23.657,20	(14.397,50)
Annonser	2.572,78	(3.209,90)
Porto / kontorutgifter	2.932,40	(5.945,30)
Kontingent Landslaget, m.fl.	1.556,-	(1.200,-)
Landsmøte, årsmøter, seminarer	12.940,-	(1.955,-)
Slektsgransking / biblioteket	1.925,-	(12.095,77)
Kjøp av bøker m.m.	1.628,-	(6.600,-)
Diverse	985,-	(644,-)
Avsatt til arbeidet med Ludvig Daae...		(3.000,-)
Innsamling av minnestoff		(3.000,-)
Utgifter vedr. gravminner og krigsbok		(441,-)
	<u>67.464,88</u>	<u>(68.988,47)</u>

INNTEKTER:		
Medlemskontingenter	24.465,-	(23.320,-)
Inntekter av turer / møter	12.200,-	(7.640,-)
Salg av årsskrift og annonser	5.787,-	(4.835,-)
Salg av krigsboka	15.397,-	(22.202,-)
Salg av Grannen	2.400,-	(1.800,-)
Salg av andre bøker m.m.	900,-	(225,-)
Del av egenandel landsmøte	2.924,-	
Tilskudd til annonser	1.004,25	
Tilskudd fra Folkeuniv. til studiering ...	360,-	
Renter Kv.dal Sparebank	3.687,-	(5.979,-)
	<u>69.124,25</u>	<u>(66.001,-)</u>

	69.124,25	67.464,88
Beholdning 1.1.1997	136.118,13	
Balanse		<u>137.777,50</u>
	<u>205.242,38</u>	<u>205.242,38</u>
Beholdning 1.1.1998	137.777,50	

Kvinesdal 8.1.1997
Anne-Berit Erfjord (sign)
kasserer

Revisjonsmerknad:
Revidert og funnet i orden.
Anbefales godkjent.
Kvinesdal den 09.01.1998
Sigvald Rob (sign)

Årsmelding for Kvinesdal Historielag 1997

Styret i 1997 har bestått av:

Leder:	Kenneth Trælandshei
Nestleder:	Ivar Kvinlaug
Sekretær:	Arne Tobiasen
Kasserer:	Anne-Berit Erfjord
Styremedl:	Karen Sindland, Berit Jortveit og Ingvald Tjørnholm.
Varamedl:	Odney Sandvand og Jens M Narvestad.
Andre verv:	
Redaktør:	Svein Jortveit
Red.nemd:	Harald Aamodt, Arentz Håland og Lars Emanuel Egeland
Slektgransk:	Hjørdis Johnsen og Randi Solås
Revisor:	Sigvald Rob.
Valgnemd:	Tor Tjørnholm og Ingebjørg Seland.

1997 har også vært et godt og aktivt år for Kvinesdal Historielag. Det er holdt seks styremøter, der varamedlemmene har møtt de fleste gangene. Årsmøtet ble holdt i mars og et medlemsmøte i november. På medlemsmøtet kåserte Leonhard Jansen fra Valle om Håvard Hedde. Det var også musikkinnslag og diktlesing av Selmer Dahl. Medlemstallet har i 1998 økt fra 378 til 408 ved årsskiftet.

Det har vært arrangert en busstur til Kristiansand og Vennesla, en skitur og flere fotturer. Vi viser til referat i årsskriftet. Styret tar gjerne i mot forslag til nye turer som vi kan arrangere.

Studiesirkelen i slektsgranskingen har vi hatt på biblioteket annen hver mandag. Leseapparatet og mikrofilmene som vi kjøpte i 1996 er blitt godt benyttet. Harald Aamodt har startet med å lage navneregister til bygdebøkene til Ånen Årli, noe som vi synes er et godt arbeid. Arbeidet er ferdig i løpet av året.

På bygdekvalden i november fikk Knut Petter og Olav Netland bygningsvernprisen for Vordal gard. De har gjort en flott innsats med å restaurere de gamle bygningene på gården.

Vi driver fortsatt med å intervjuere eldre mennesker i bygda om den kunnskapen de sitter inne med. Avskrivninga av Ludvig Daae er ferdig og vil bli utgitt i løpet av året. Ellers vil jeg takke alle som har lagt ned mye tid og arbeid i Kvinesdal Historielag i året som er gått.

Kvinesdal, januar 1998
Kenneth Trælandshei

Fra Høge Varen 13. juli 1997. Johan Egeland intervjuer Sigrid Lien.

Aktiviteter i Kvinesdal Historielag i 1997

- 20. januar Slektsgranskingsgruppa fortsatte på Kvinesdal Bibliotek.
- 27. januar Kurs i gotisk skrift i regi av Folkeuniversitetet startet. 7 fra laget deltok. Lærer var Arentz Håland.
- 24. februar Årsskriftet ferdig.
- 8. mars To fra Kvinesdal Historielag møtte på årsmøtet til Rogaland Historie og Ættesogelag i Egersund.
- 9. mars Skitur Heddan-Herrestøl-Kalvstøl sammen med FOT. 44 var med på en tur der føre og vær og løype var førsteklasses.
- 14. mars Årsmøte på Kvinesdal videregående skole. Ivar Bøksle og Sturla Ertzeid underholdt med Vilhelm Krag program. Ca 60 deltok.
- 19. april Årsmøte i Agder Historielag på Evje. 4 fra oss møtte.
- 20. april Busstur til Søgne gamle Kirke, kanonmuseet på Møvig og Vigeland Hovedgård, der vi spiste middag på Låven. En full buss på ca 50 var med.
- 8. mai Fottur Skjerli-Dyrli-Dyrstad. Selv om det var litt kaldt og vått vær, gikk 55 turen på gamle stier.

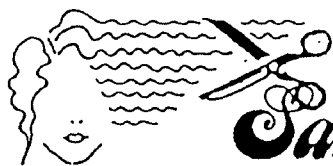
Fra et av de gamle treffene på Høge Varen. Dette er bedehuset som ble bygd etter krigen. Foto utlånt av Gunnulf Eiesland.

- 30. mai til Stand på Landbrukets Dag. God respons, flere nye medlemmer.
- 1. juni
- 9. juni Fottur i gamle Nes og Feda kommuner. Helland-Løyning-Lian-Solli Bru-Feda. Fint vær. 50 små og store var med.
- 13. juli Fottur og treff på Høge Varen. Sammen med Hægebostad Sogelag, og turen var med i naturlosprogrammet. Rundt 120 fra flere bygder var med.
- 26. juli Olsoksamling på Gamle Mygland. Lokal musikk, kåseri av prost Birkeland og grilling. Været var ikke det beste, likevel var ca 70 med.
- 10. august Fottur og treff på Falkefjellstølen. Turen ble arrangert i fellesskap med Sirdal og Kvinesdal kommuner. Sverre Eftestøl spilte, Sigbjørn Risnes og Jorun Hølmebakk orienterte. Strålende vær, ca 100 med.
- 16. august Rusletur på gamle daleveier. Monan-Slimestad-Ytre Egeland-Steindør. Vi fikk se to gamle hus og andre kulturminner. Steikende varmt, 15 var med.
- 31. august Fottur til Knabekniben. Hele 80 store og små stilte til denne litt bratte turen. Varmt og stille med en times matpause på selve Kniben, orientering om geologi, sagn og historie.
- 14. september Agder Historielags sommertur til Austad kirke, Korshavn og Sælør. Flere fra Kvinesdal var med.

Treff på Falkefjellstølen 10. august med rundt 100 deltakere. Foto: Jens Narvestad.

7. november Bygdekveld under Tradisjonsleppet i regi av Kulturetaten i Fylkeskommunen og Kvinesdal Kommune. Lederen vår delte ut årets Bygningsvernpris til Olav og Knut Petter Netland for Vordal Gard.
25. november Delte ut tre premier for trekning i boka på Høge Varen.
- 26-27. nov. Kenneth Trælandshei deltok på kurs i bevaring av eldre bygninger i landbruket og kulturlandskap.
27. november Førjulskveld på Kvinesdal Videregående med grøt. Leonhard Jansen fortalte om Håvard Hedde. Sang, musikk og opplesing. 40 var med.

Ring oss
for timebestilling —
Telefon 38 35 15 55

*Sofies
Salong*

— frisør for hele familien —

2. etg. Nico Butikksenter, Kvinesdal
Inneh. Gunn Ormland og Mary Ann Nilsen

Planlagte aktiviteter i 1998

6. mars Årsmøte.
8. mars Skitur. Turen blir lagt etter snø- og føreforhold.
26. april Lett fottur Røyseland – Ryggesås. Besøk i Kvekerhuset.
21. mai Fottur til Dyreknuden på Feda. Friluftsgudstjeneste.
Arrangeres i samarbeid med Feda Menighetsråd og Feda Grendeutvalg.
1. juni Fottur prestevei Kvinesdal – Hægebostad. I år "sommerveien", Moi-Stakkeland-Bjørnstøl-Urestad. Sammen med Hægebostad Sogelag.
- 20.-26. juni Tur til Orknøyene. Turleder Arnvid Lillehammer.
12. juli Fottur Vatland-Steinsland-Bruli.
23. august Fottur Guse-Opofte.
30. august Busstur til Bjerkreim med båttur til Ørsdalen.
26. september Tur til Vordal Gard som fikk Bygningsvernprisen i fjor. Hvis det er nok vann, blir kverna demonstrert.
- november Bygdekveld.

Alle arrangementer og eventuelle endringer blir annonsert i Agder og Radio Kvinesdal.

Bli ny på håret, nå til våren og sommeren!

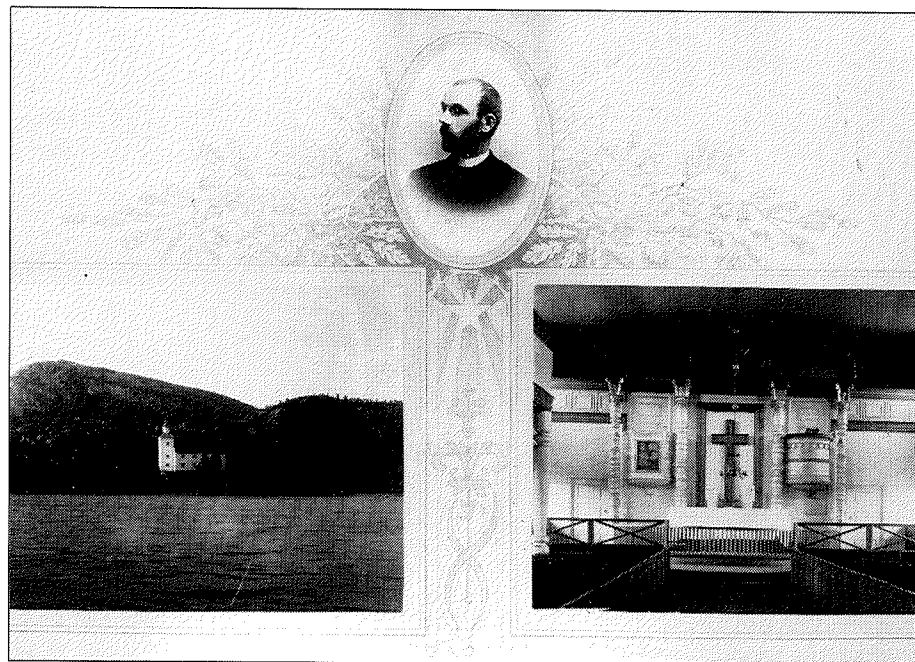
Timebestilling eller "Dropp innom"

Sofies Salong Eftf.

Liv Siri Nilsen

Fjotlandsgata

Tlf. 38 35 01 10

Tyveriet av Kristuskrusifikset i Fjotland kirke i 1902.

"MAN GJÆTTER PAA EN OMREISENDE OPKJØBER AF OLDSAKER".

Av: Erling Somme Kielland

Den 13 mai 1902 sto denne notisen i Flekkefjordsposten: *Stjaalet Kirkebilde. I Fjotland Kirke er forsvunden et i Træ udskaaet Billede, forestillende Frælsereen paa Korset.*

Billedet, der paa Grund af sin Ælde antages at være af betydelig verdi, er sandsynligvis stjaalet.

Man gjætter paa en omreisende Opkjøber af Oldsager.

Krusifikset som ble stjålet var kirkes mest verdifulle gjenstand. Sagnet fortalte at det kom drivende i sjøen. Noen fiskere ville trekke det inn i båten men maktet det ikke. De sa navnene på flere kirker hvor de mente det burde henges opp. Først da Fjotlandskirken ble nevnt kunne kristusfiguren tas opp av vannet.

Det en sikkert vet er krusifikset var blant kirkeinventaret i den første kirken i Fjotland som ble bygget i 1670. Det ble overført til den nåværende kirken i 1836, da den eldre kirken ble revet.

I en bygdebok fra Fjotland blir krusifikset beskrevet slik:

Den mætaste tingen som blei flutt or den gamle og inn i den nye kyrkja var det utskorne Kristusbilet. Det var umlag 1 meter høgt og stod i den gamle altartavla. Det må difor vere ei gamal altartavle presten Godzen gav til Fjotlands kyrkje. Ho hev vel stade i ei av grannekyrkjone. Ein kan tenkja på Liknes kyrkje, nybygd 1623. Fede kyrkje, nybygd 1602. Eller Hægebostad kyrkje, nybygd 1629.

Det må antas med stor sannsynlighet at krusifikset var fra middelalderen. Kanhende sto det i altertavlen fra første stund, men det var heller ikke ualminnelig at slike bilder ble satt inn i altertavler etter reformasjonen i 1537. Dette opplyser dr. philos Martin Blindheim, en av landets største eksperter på middelalderkrusifikser på forespørsel fra meg.

Hva skjedde etter at en oppdaget at Kristusbilledet var forsvunnet fra kirken? Jeg har forsøkt å følge noen spor idag - 96 år etter tyveriet.

Min første henvendelse gikk til Statsarkivet i Kristiansand med spørsmål om saken ble meldt til lensmannen i 1902. Førstearkivar Oddleif Hodne var til god hjelp, og han kunne bekrefte at tyveriet både ble anmeldt og etterforsket.

Hodne skriver: "Vi har gjennomgått lensmannens kopibok og journal fra 1902 og 1903. Journalbilag er ikke i behold. Av journalen framgår det at tyveriet må ha skjedd senest 24 april, men det ble ikke meldt til lensmannen før 2 mai 1902. Det finnes en rekke innførslar om saken både i journalen og kopiboken.

Prestearkivet for Fjotland inneholder ikke journaler og kopibøker. Journalbilag finnes, og vi har gjennomgått dem for 1902, uten resultat. Vi har undersøkt biskopens journal for mai og juni 1902, men heller ikke det gav resultat.

Vi har også sett på journalbilagene fra Kristiansand politikammer siden lensmannen meldte fra til politimesteren den 6 mai 1902. Vi fant ingenting".

Hva står det så i lensmannsprotokollene fra 1902? Dette er noen av innførslene om "Ankomne og Afsendte Skrivelser."

2 mai: "Anmeldelse fra Sogneprest Høyland om at der fra Fjotlands kirke mellom 2 den søndag etter paa-ske og 24 april er forsvundet et billede som formodes at være stjaalet."

4 mai: "Rapport om den foretagne reise til Eikebygd for at anstille undersøgelse i af det begaaede tyveri i kirken.

5 og 6 mai: "Skrivelser til Politimesteren i Kristiansand, Politimesteren i Stavanger, lensmannen i Egersund og Byfogden i Flekkefjord, hvorved oppmerksomhed henledes paa sagen ang. det fra Fjotlands kirke forsvundne billede".

29 mai: "Skrivelse til Dampskibsekspeditor Søyland indeholdende forespørsel i anledn. et rygte vedk. det fra Fjotlands Kirke stjaalne billede."

3 juni: Melding fra Fogden hvorved anmodes om at anstille fornyet etterforskning i anl. det fra Fjotlands Kirke stjaalne Kristusbillede."

Det var mistanke om at lokalkjente personer i Fjotland hadde kjennskap til, eller var innblandet i tyveriet av krusifikset. Undersøkelser ble foretatt. Dette kom det klager på, og i en innførsel i lensmannsprotokollen den 23 juli avsluttes i realiteten politietterforskningen med disse ord: "Paategning paa klage. Til underretning for klageren meddeles at der fra Fogdens side intet videre vil blive foretaget i anledning af samme sak."

Hva skjedde med krusifikset fra Fjotland kirke etter kirkeranet ved påsketider 1902? Ble det ødelagt, eller som Flekkefjordsposten antyder - fraktet bort av en "Opkjøber af Oldsager". Og kanskje siden solgt videre til et museum, samling, privatperson, antikvitethandel eller kirke, som var uvitende om hendelsen i Fjotland. En vet i ettertid at slik oppkjøpervirksomhet faktisk var organisert fra enkelte større museer og samlinger på denne tiden. Derfor kan kanskje Kristusfiguren fremdeles være i behold. Et eller annet sted.

Presten Høyland anmeldte tyveriet.

Lensmannen i Fjotland hadde sendt skrivelser både til politi og byfogd i flere byer på Sør og Vestlandet med etterlysninger om krusifikset. Kanhende inneholdt disse henvendelsene en nærmere beskrivelse av billedet?

Jeg undersøkte selv i Statsarkivet i Stavanger, og kontaktet de arkivforvaltere som var aktuelle i Kristiansand, Flekkefjord og Egersund. Uten resultat.

Ingen steder er meldingen om tyveriet funnet igjen.

Omkring århundreskiftet reiste flere fotografer omkring i Norge og tok bilder med bredt motivvalg.

Kirkebygninger og kirkeinteriør ble ofte fotografert. Kanskje var også Fjotlands kirke blitt besøkt og fotografert ute og inne før 1902.

Billedsamlingen ved Norsk Folke-museum, en av landets største er blitt kontaktet, men også her var resultatet negativt. Kanskje ikke så rart. Fjotland var nok på mange måter et både ukjent og avsidet sted å reise til for profesjonelle fotografer i 1902.

Heller ikke Nasjonalbiblioteket i Rana har på min henvendelse funnet flere avisnotiser i lokalavisene i Flekkefjord og Kristiansand om tyveriet i 1902.

Universitetets Oldsaksamling i Oslo og Kirkeavdelingen i Riksarkivet er også forespurt. Kanskje var det her oversikter over norske Kristusbilleder i tre? Hvor de fantes og hvilket år de var innlemmet i samlinger og museer. Det viste seg at det ennå ikke finnes noen samlet register over norske middelalderkrusifikser.

I Riksarkivet er noen hundre eldre men ikke komplette registreringer samlet på kartotekkort. Disse vil det ta tid å gjennomgå og den interesserte bør selv gjøre dette arbeidet.

De (enkle) undersøkelsene jeg har foretatt i forbindelse med krusifiks tyveriet i Fjotland Kirke i 1902 forteller bl.a dette:

- Saken ble relativt godt etterforsket og av lensmannen i Fjotland, men en kan jo undres over at det gikk så lang tid før han fikk melding om at bildet var forsvunnet.

- I lokalavisene antydes det at en antikvitethandler kan ha tatt krusifikset med seg. Dersom dette er riktig kan billedet fortsatt finnes.

- Et fotografi, tegning eller en god beskrivelse av krusifikset vil være avgjørende og nødvendig i sammenheng med en fortsatt leting etter krusifikset. En nå vite hvordan det så ut. Det kan være tatt amatørbilder inne i Fjotland kirke før 1902, hvor krusifikset er kommet med. Det kan også ha blitt tegnet.

Jeg oppfordrer medlemmene i Kvinesdal Historielag til å lete etter slik "identifikasjon" av Kristusfiguren i sitt eget lokalmiljø. Se etter i gamle fotoalbummer f.eks.

Tønnes T. Kvinlaug, Engedal, 4473 Kvinlog, kan kontaktes dersom noen har opplysninger, bilder o.l som er av interesse i denne sammenheng.

Det var sikkert vondt for mange fjotlendinger å oppleve at den helligste gjenstanden Fjotland kirke eide gjennom mange hundre år forsvant i et simpelt tyveri ved påsketider i 1902. Og middelalderkrusifikset var lenge savnet. Det forteller disse linjer i årsberetningen for 1916 til "Foreningen Til Norske Fortidsmindesmærkers Bevaring" om:

"Paa altertavlen i Fjotland kirke ønsket man at faa erhvervet et krusifiks, der skulde bestaa i en engelsk kopi efter et krucifiks i Tyrol. Man (styret i Fortidsminneforeningen) fandt ikke at kunne anbefale dette, da man hadde flinke træskjærere herhjemme, og netop paa dette omraade eiet en tradition, der næsten gaar tilbake til kristendommens indførelse her i landet".

Om 4 år har Fjotland kirke manglet sitt krusifiks i 100 år.

Dagbok etter Tollak Eiesland.

Av: Kenneth Trøelandshei

Den følgende dagbok er skrevet av Tollak Eiesland i 1899. Men først litt om Tollak. Tollak Eiesland var født 29 november i 1879 på Dårøy i Spind. Han var nr. fem i en søskenflokk på åtte.

Søskenflokken var: Jetta f.1868 gift med Andreas A Veggeland, Anna f. 1871 gift med Nils Olson Knaben, Antonetta f.1874 gift med Tollak Andreasson Fosseland, Bertine f.1877 gift med Lars Nilson Vordal, Tollak f.1879 gift med Antonetta Olsdatter Lindefjell, Bernt f.1882 gift med Trine Jakobsdatter Eiesland, Peder f.1885 til USA, Andreas f.1888.

Tollak var sønn til Nils Tollaksen f.1836 d.1911 i fra indre Åsen og Maria Bermtsdatter f.1845 d.1941 fra Spillebrokk. Tollak Eiesland vokste opp på Eiesland og hadde sin folkeskole der. Etter endt folkeskole var det amtskole og lærerskole i Kristiansand. Han hadde sin første lærerpost på Tonstad og var senere lærer på Helle og Kvinlog.

Tollak giftet seg 29 juni 1908 med Antonetta Olsdatter Lindefjell og de fikk 7 barn i sammen: Nils f.1909, Olav f.1911 d.1970, Maria f.1913,

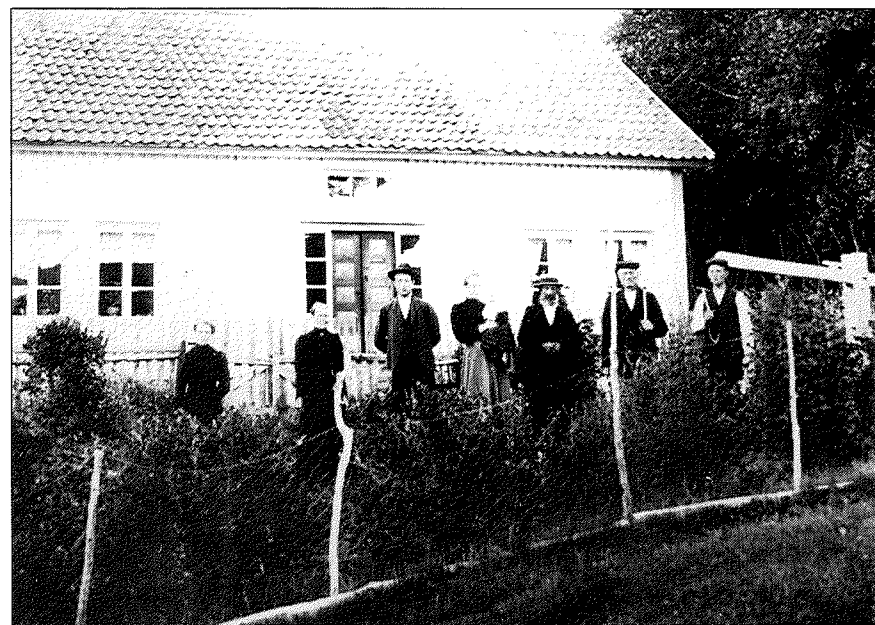
Ellen f.1916, Asborg f.1921, Odd f.1924, Signe f.1927.

Som lærer flyttet han en del rundt i distriktet. I 1919 til 1920 var han lærer på Ståby og bodde på Andabeløy. Høsten 1920 begynte han som lærer og klokker i Liknes. I 1922 flyttet han og familien tilbake til Eiesland. Han drev også garden utenom å være lærer.

Tollak Eiesland ble ingen gammel mann. Han døde 25. juli 1930, og Antonetta fikk da ansvaret for barneflokket på sju. Sønnen Olav drev garden videre. Garden ble delt i 1941 etter at Tollaks mor, Maria døde. Bernt overtok den andre halvdel.

Etter at Olav døde i 1970 tok Nils over gården og er eier av den i dag. Nils bor der i dag i sammen med sine to søstre.

Dette er bare et lite utdrag fra Tollak Eiesland sin dagbok. Jeg har skrevet den av nøyaktig slik originalen var.

Familien samlet foran huset på Eiesland 1911. Fotoet er tatt av Johan Veggeland. Fra venstre: Bertine Eiesland (Vårdal), Anne Maria B Eiesland, Tollak Eiesland med sønnen Nils foran seg, Antonetta Eiesland med sønnen Olav på armen, Nils Tollaksen Eiesland. Videre Peder Stakkeland og sønnen Olav P Stakkeland. Disse to var med å grave ut kjelleren under huset.

Søndag 9de juli 1899

I dag styrer Peder og jeg huset og Bernt jæter dei andre reisde til Eiken, der skal nemlig være stort fællesmøde. Her er reist ca 40 mennesk herfra. I dag tidlig var her ganske klart, men nu driver der og tykke skyer i sydvest.

Kveld: kl. 1000 En stund efter satte Bernt ind sauene ogsaa. Først kl. 3 havde vi det ud igjen. Vi har været sammen med Ommund i hele dag, somme tider her og somme tider der oppe. Kl. 1200 kom Elias ogsaa,

da gik vi ned til Lange Høllen og badte os. Medens vi var dernede saa vi en blaa røg stige op ved Myglandssagen, men vi aktede det ikke for om det er folk som tændte ild af en eller anden grund.

Først da vi kom hjem og saa røgen blive tykkere sprang vi bort, og kom netop tids nok til at se den siste røg af Øigardshytten som var aldeles nedbrennt. Folk fra Mygland var komne i rette tid til at standse ilden da den var tat ved en flisehaug havde den taget ild havde sandsynligvis hele sagen være reist.

Det tykner svært nu. Det blir vidst ikke længe før det regner. I dag fik vi brev fra Anna. Hun skriver at Nils blir færdig med skolen den 16de Juli og kommer saa hjem.

Mandag 10de.

Vi sad længe og ventede i gaar kveld paa eikenfolket, men vi maatte gaa tilsengs før de kom. Kl. 12 om natten kom de, som følge deraf kunde vi ikke gaa paa heien og slaa, thi vi sov til langt paa dagen.

Vi har derimod begyndt paa Stedjan et lide gran. Jeg var med og ragte til dauren, men saa syntes jeg det var bedre for armen at jeg jæte, og Peder ligte bedre at slaa paa den maaden byttet vi med det samme. Det har været skyet og klart efter tur i hele dag, nu er det skyet.

Tysdag 11de

Jeg jæte i dag ogsaa, thi Peder havde saa ondt i maven og hodet. Jeg har knapt jæt nogen dag, det har været saa roligt. Jeg havde det paa Maresneset, saa reiste kjørne langt ud i Haddelandsmarken, og sauene gik

Fv. Tollak Eiesland og Bernt Eiesland. Foto er tatt i 1901 eller 1902, mens Tollak gikk på lærerskolen i Kristiansand og Bernt på krigsskolen.

paa Maresneset en lang stund; til slut tog de ud til Breihbek, svingde saa ind i bakken og kom endelig op paa Fosbrode, hvor jeg sad.

Da de havde gaaet der en stund kom kjørne ned til elven igjen, men da kom ogsaa Bertine til mig og skulde jæte til kvelds, derfor ved jeg ikke hvor det det blev af siden.

66	Mai	67
Torsdag 4de	Det er kaldt forandres. I gaar sopte vi de første poteter. Saa fjører vi myg og skjærer på, som andre aar i vaarsaamen. I gaar kveld holdt agronom Peder foredrag om kvogang. Kvindene var der ikke, skjønt de skal de helst ha været der. Peder er til fjøsland og taser for prosen.	I dag handlet jeg de første blomster, nemlig nogle hvide visser. Hvor ubetydelig disse blomster er, skal er de dog de mest vakkere; thi de er vidare første brug. Peder er paa skygland og planter og kvin- derne bager. Det minster med sneen nu, det blir saa varmt om dagerne.
Lørdag 6de	Mer det varmere i luftten, saa det er godt at faa en i jord mares mullet. Vi har saak af havrent og sat med de halve poteterne. I gaar blev vi ferdig med havren. Det fryser om natten, men det har ingen betydning. Vi har ikke godt til engstykene endnu; men i kveld fikk vi kan det litt mygke.	De to fiender Kilde og Varm laa bestandig i flide med hverandre. Lange var kampen vis; men de kalde dage, som er en fiende af varmen, indlaan fælt sig mere og mere, og Varmen maatte tilslut buke under. Men ganske forbi var den dag ikke for af og til, naar Kilden hørsom slummede, hørsomme

Utdrag av dagboka til Tollak Eiesland.

Da jeg kom hjem, stod far og Bernt med tange i næven ferdig til at gaa. Det var derfor for mig at rive i sig lidt mad og gaa efter. Mor var ikke med, thi hun blev buden til gjestebud i Øigaaren, far skulde der ogsaa men saa havde vi dette høiet som skulde ind, derfor kunde han ikke faa tid. Alle hos Jakob og Mollestad med sine folk var der.

Imedens bar vi 14 byrer høi til den indste laaøen paa Stedjan. Bare det som blev slaaet fra dauren til middag ligger igjen.

Da vi vilde lægge os, kom de igjen fra Øigaaren. Veret var skyet, men regnet ikke. Efter middag blev det klart.

Onsdag 12de

I dag har vi været i kirken og hørt på pastor Mollestad. Klokken halv seks var far og mor oppe og stelte med kreaturet. Klokken seks fik vi det ud og klokken halv åtte sjente kjørerne ind. Da gjorde vi os færdig og drog afsted.

Vi trode det var tidlig paa dagen og drog ikke paa saa svært. Paa Myglund var de reist alle, kun Tore fik vi følge med over heien.

Da vi kom til kirken havde pres-ten begyndt og kirken var saa fuld af folk, at vi fandt det raadeligst at slaa os til ro i klokkehuset. Da jeg hørte stemmen af Mollestad, kunde jeg kjende den igjen siden sidst han var her, skjøndt det er 14 aar siden. Jeg var den gang 6 aar.

Paa hjemveiem gik Bernt, Peder og jeg over heien og kom derfor lidt før de andre. Da vi havde spist mid- dag gik Bernt ud med kreaturet og vi andre gik ud og havde ind fire byrer høi som blev efter siden i gaar.

Det har været fint veir i dag, men nu skyer det paa. Det kunde være godt med regn igjen nu. I gaar var far, mor, Bernt og Peder i Rubelihommen og slog en stak paa vasgrasmyren. Bertine og jeg var hjemme, ja jeg var i skogen meget af dagen thi jeg var juring. Fra morgen til dauren var jeg paa heien, men der var ikke vand, saa vi vilde ynleliden omkomme baade meg å kreaturet, men saa skjente kjørne hjem saa ved elvetiden og fik drukket nedi bekken. Sauene der- mod sprang ned på kjørbergan, hvor der var nogle smaa pytter, som var vand i endnu.

Da klokken blev tolv hadde jeg ind sauene ogsaa. Kl. halv to skulde jeg prøve af have det ud igjen, men det skeinte rundt indenfor Lilletjernen, og til slut tog de paa hjemveien. Sauene som var i Ørekjærren maadte jeg sanke ind til elven. Kl fem hadde jeg ud kjørne igjen og da gav de sig til at spise.

Været var straalende blankt med en rivende vind af sør ost. I dag har mor været hjemme og stellet, Peder gjæt og vi andre været i Rypelihom- men og slaaet. Vi tenkte, det skulde bli høiver, men det blev noget andet. Saadan ved middagsstid fik vi en tordenbyge saa uventet, at vi gik og arbeidede til vi kjendte draaber, men da sprang jeg fra Vasgrasmyren til løen saa hurtig, at jeg ikke blev gjen- nomvaad, skjøndt det regnet saa det stri randt ned gjennom løen da jeg kom der.

En stund efter mig kom Bernt, saa kom far aldeles gjennomvaad og tilslut Bertine som en kraage. Vi hadde ikke siddet længe inde før det holdt opat regne derfor gik vi ud til stakken igjen med skreppen og og koppene som vi hadde taget med os op for at spise.

Efter middag slog vi en stak ved Aavitslandsskiftet. I kveldingen blev det tykt og regnet ogsaa lidt da vi reiste hjem.

Lørdag 15de

I dag har vi fint veir igjen. Far, mor, Bernt og Peder er paa heien, jeg gjæter. Bertine som staar i huset. Far er for øyeblikket paa Myglund og gjør indkjøp. Aften. Langt om lenge kom de hjem af heien hvor de har slaaet en stak og sat op tre. Kjørne har aldrig skjenet i dag, de stod i elven en liden stund og saa laa de en stund i Sand- hulen, ellers har de spist i hele dag til klokken åtte om kvelden.

I dag blir Nils færdig med skolen, saa kommer de vist hjem i kommende uge.

Liknes-kjøpmann på 95 år

Hans H Gullestad

Fra intervjø ved

Einar Ljosdal i 1964.

Siste lørdagskveld i 20-tiden kom vi til Liknes for å få treffe en mann som har Geburtsdag tirsdag den 20. oktober. Vi ville gjerne slått av en prat med mannen, men han var ikke hjemme. Så gikk vi tilbake dit noe tidligere søndag kveld, og da traff vi ham nylig hjemkommen.

Er det no noen som tror at Geburtsdagsbarnet fyller 50 år eller til nød 75, siden han kan farte rundt på denne måten, så tar de ynkelig feil. For vår mann er nemlig 95 år den 20. dag denne måned. Det er kjøpmann Hans H. Gullestad som er kommet så langt til skjells år og alder. Og hvem ville tenke seg det, om de kom inn på landhandelen og fikk se den høye,

slanke mannen fremdeles i virksom- het bak disken. Og ikke mindre impo- nerende blir hans 95 år, etter at vi fikk høre om hans weekend fra butikk- døren ble stengt lørdag ettermiddag og til søndag kveld.

- Lørdag var vi hos min bror i Faret på hans 50 års dag, forteller den ene av de to nieser som bor hos Hans Gullestad og steller huset og hjelper med butikken. Og da tilbragte Hans og vi hele kvelden der.

I dag søndag kjørte vi til Kleiven på Vestheia. Der besøkte vi Gustav Stiland, og så gikk vi innover marka til Sandvannet for å legge opp prammen for vinteren.

Onkel Hans var med på denne turen som er over tre kilometer frem og tilbake på den sledeveien fra huset til Gustav. Men da det led lenger på dagen, ble Hans borte for oss. Da hadde han tatt ut på tur alene.

- Å, det var ikke så lange veien, kommer det fra Hans, i det stillferdige og dannede tonefall som vi alltid har vært vant til å høre hos ham. Jeg var bare en liten tur i Paradis.

- Hva sa du, i Paradis?

- Ja, jeg tok en rundtur et sted i marka som Gustav Stiland kaller Paradis, blir vi nærmere forklart. Men vi kjørte jo bil mellom Liknes og Kleiven, sier han, og håper visst at vi dermed skal tro at han ikke er så mye til kar likevel.

Men når vi vet at Hans Gullestad fremdeles står bak disken i sin landhandel, at han besørger innkjøp, fører bøker, går på posthus og sådant mer, slik han har gjort det i samfulle 67 år fra starten i 1897, og at alt dette og dessuten lesing av bøker og aviser blir gjort uten hjelp av briller, så er det helt naturlig at vi beundrer denne mannen.

Derimot merkes alderdommen på hørselen hans, så vi må heve stemmen litt og ikke ha lang avstand, om han skal høre oss tydelig. Før om årene såes Hans stadig på vei til og fra bedehus og kirke; men med den nedsatte hørsel kan han ikke følge med i det som sies fra talerstolen. Så lytter han hjemme til andakt og gudstjeneste i radio, der han kan sitte like ved apparatet.

Hans Gullestad har to hus i den nordlige del av Liknes. I 1897 kom han fra Gullestad og overtok et eldre hus ved den gamle Åmot-broen, der andre alt hadde drevet handel i mange år.

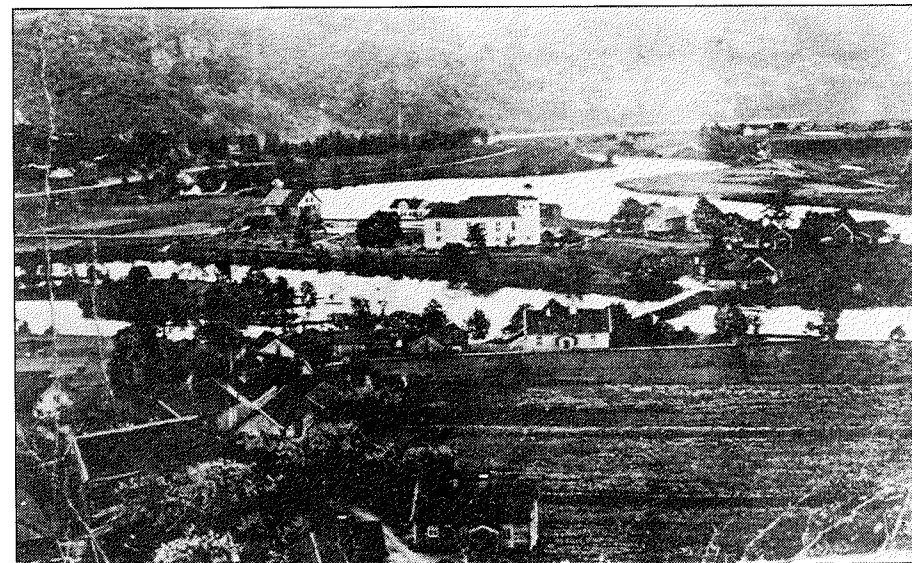
I 1907 ble det ny bro nedenfor den gamle og dermed ny ferdselsvei utenom krambua til Hans. Da fikk han kjøpe litt jord ved den nye broen og bygde seg straks nytt hus med butikk, og selve huset kom ham i 1907 på 5000 kroner. Han var da gift og hadde en sønn. Men sønnen døde da den såkalte spanskesyke herjet hele Norge i slutten av første verdenskrig, og i 1924 døde også hans hustru. Siden har hans mange nieser fra Gullestad bistått i hus og butikk etterhvert som de vokste opp.

Vi undres hvordan det var med penger hos folk de første år Hans drev handel. Hva var det bøndene helst kjøpte?

- Jo, det var først og fremst mat, klærne fikk de mest mulig veve og sy selv. Og så gikk det på varebytte. Jeg tok imot smør, bark og annet, og leverte kaffe, sukker, skråtobakk og mel.

Det gikk gjerne med et kilo ubrent kaffe for ett kilo smør. En tobakksrull var drøye fire kvartel lang og kostet 45 øre. Men jeg måtte oftest åpne den, og så solgte jeg en kvartel ad gangen for 10 øre.

Når det kjøptes mel, var det bare 100 kilo sekker som gikk, og mest sammalt rugmel, til brødbakst på gårdene.

Liknes sett fra Åmot ca. 1905. Den gamle Åmotsbrua bygd ca 1830. Den nåverande kom i 1907. På høyre side av brua står uthuset og huset Hans kjøpte i 1897. Da hadde Bernt Olsen drevet handel her i 27 år.

Og da handlet jeg med folk som bodde milevis fra Liknes, således helt opp til Netland og Risnes i Fjotland., for da var det ikke butikker i Vesterdalen. Omsider kom det så en butikk i Gunstensli, og med årene etterhvert fler. Det kom også folk fra Kvåsgårdene som grenset til Kvinesdal, hit og handlet, og fra Handeland i Lyngdal, alt før riksveien over Kvinesheia ble opparbeidet. Fra Handeland tok de over til Nordhelle og forbi Storhei til Braudeland og Åse, og kom så til Liknes.

- Lever idag noen av kundene fra din første handelstid?

- Joda, i kretsene her hvor jeg vet om folk, kan jeg nevne Grete Hamre, Samuel Hamre, Tobias Hamre og Lars Aamodt.

Ja dette var et celebret selskap, for Grete på Hamre er nemlig to år eldre enn Hans Gullestad, og den yngste nærmer seg til å bli 90 år.

I samtalens løp får vi også høre at den gamle landhandler hadde telefonstasjon for Kvinesdal ved siden av butikkdriften, men sluttet med stasjonen da første verdenskrig raste.

Det fantes knapt nok apparater andre steder enn på stasjonen den første tiden, og i Fjotland kommune var det ingen stasjon.

Da var det et svare arbeid å gå med telefonbud. Jeg husker fra 1905 at det kom telegram til lensmennene i Kvinesdal og Fjotland om å kunngjøre fra kirkebakken at det skulle holdes folkeavstemming om kongedømme eller republikk.

Lønnes den 3de juni 1914

Herr *M/s Trælandsfos*

til

Hans H. Gullestad. *Debet*

hestehold	Mai 1	1 kg Havre 80 kg a 7.5	12.00
	" 2	0.25 kg Høupstang a 4.00	0.50
	" "	1/4 kg Rugmel 3.50	
	" "	1 Zinkfille 1.00	4.50
Skriverogger	14	20 ark papir 20x35 cm	0.35
hestehold	18	1 kg Havre 80 kg 7.5	12.00
		Kr.	29.35
Netto pr 3 Maande.			
Overstaende er <i>Frøking</i>			
Abet.			
<i>Pi. Op. Wilten</i>			
Diverse			
men 124.			

Regning fra Hans H. Gullestad til a/s Trælandsfos, juni 1914. Mesteparten av varene gikk til hestehold, som vi ser av påføringene som er gjort ved fabrikk. 80 kg havre kostet dengang 12 kroner.

Telegrammene kom lørdag, og meldingen måtte bli kunngjort søndag. Jeg leverte straks telegrammet til Kvinesdal-lensmannen, så var det bare å ta sykkel og trø over to og en halv mil opp Austerdalen til Spillebrokk, der lensmannen i Fjotland bodde.

Såvidt jeg rakk opp, ble det mørkt, og uten lys som sykklene da var, måtte jeg overnatte på Spillebrokk, forteller Hans.

- I de årene Mr. Johnson fra England leide alt laksefiske i Kvina for 18200 kroner året, fikk han somtid engelske telegrammer.

Telefonbetjeningen leste et nummer for hver bokstav og strek og for hvert ord, og de mottatte tall gjorde vi om igjen til bokstaver, så han fikk sitt telegram på engelsk. - Ja, Mr Johnson kunne nok betale for fisket. Han hadde en formue på to millioner engelske pund og hva fikk man ikke for et pund før første verdenskrig.

Tvers over den slanke figuren fra vestelomme til vestelomme glinser det i et langt klokkebånd. Selvfølgelig har Hans Gullestad lommeur. Hvorfor skulle han gå hen og anskaffe seg armbandsur, når 15 steners Ankeruret han fikk av sin far for 73 år siden, gjør full nytte for seg fremdeles? Klokken må endatil trekkes med nøkkel, for optrekker fins ikke på så gammel en klokke.

Før Hans besluttet å bli kjøpmann, kom han 21 år gammel i snekerlære i Farsund. Det var ikke lageleg å stå opp og være på jobb klokken syv uten å ha klokke, og han skrev til sin far, som gav ham 35 kroner.

- Klokken kostet 40, men sannelig fikk jeg prutet av fem kroner. Og i den tiden jeg selv tok til å handle, solgte jeg klokkenøkler for 10 øre stykket; men nå er prisen en krone, om man får bruk for ny nøkkel.

Hadde ikke de to damene vært i huset hos Hans, så hadde vi mindre fått høre om hans levnet; for han gjør ikke på noen måte noe vesen av seg selv.

Men vi får da høre at han en hel rekke år har vært takstmann og skjønnsmann og i 27 år i overformyndendet.

Som overformynder fikk han åtte kroner i året i kommunal lønn, men de to overformynderne forvaltet titusenvis av kroner årlig av umyndiges midler, og hadde flere dagers årlig arbeid med regnskapsførsel over midlene. Hans var "bare" 76 år da han sluttet som overformynder i 1945. Sidenetter har det med den nåværende vært fire forskjellige i dette verv, og nå har de visst 200 kroner året.

- Men den tid jeg fikk åtte kroner, fikk ordføreren ingen lønn for sitt, tilføyer Hans til ytterlige sammenligning av da og nå.

- Hvordan var det, faller den ene av damene inn, - spadde du ikke opp to tønner poteter i haven i høst og bar inn?

- Nå ja, jeg hadde da ikke målt dem, svarer Hans kontant, men han kan ikke få benektet at det nok dreide seg om to tønner.

Nå kan det passe å komme med det spørsmålet man ofte stiller eldre folk: - Du har vel ikke hatt slik helse alltid, at du helt har sluppet å komme på sykehus?

- Å nei da, jeg måtte på sykehus for seks-syv år siden for mavesår og var der seks uker. Men så ble jeg også god igjen etterpå. Siden har jeg levd forsiktig og bruker ikke fet mat. Og da jeg begynte å handle i 1897, fikk jeg influensa. Da gikk det en hard epidemi rundt.

Enten det er overformynderne, sykehus, tidligere tids bygdefolk eller annet det tales om, får vi straks en rekke tall, data og navn oppgitt; således navnene på Flekkefjord- og

Laksefangst ca. 1935. F.v. Asinius (yngste bror av Hans), Bjarne, kjøpmann Hans med pipa og Aagot, alle med etternavn Gullestad. Hans tok ofte mot laks og sendte videre.

Nes-folk han lå sammen med på sykehus. Det er ganske uvanlig at eldre folk husker så godt det som har skjedd i deres egen alderdom.

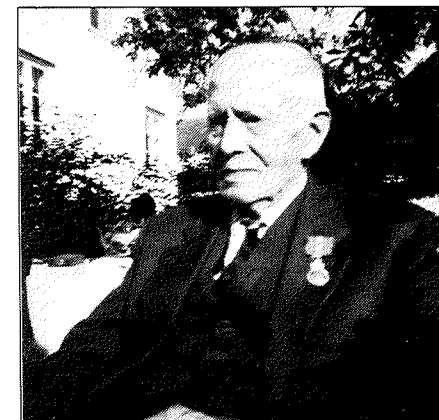
Da Hans Gullestad var 90 år, lot han seg kjøre til Kleiven på Vestheia dagen før, og gikk en fjerdings vei til sin nieses hytte på Våskeland, så han skulle slippe unna stas og virak på fødselsdagen. Men denne gangen slipper han nok ikke unna, om han aldri så mye liker seg i naturen.

Og nå har vi bare hørt Hans fortelle om kundene sine, som han ikke har hatt et skjevt ord om. Men hva sier så de aller eldste kundene selv? Vi traff en av dem, 92-årige Tobias Hamre på Kvinesdal gamle-hjem.

- Du må skrive et dyktig stykke i bladet om Hans, sa Tobias. - For han er den ærligste mann som noengang har vært i Kvinesdal. Dessverre er jeg ikke noe vant med å skrive selv, føyde han til.

LITT MEIR OM HANS

av *Anne-Berit Erfjord*

13. mars 1967 fekk Hans Kongens fortenestemedalje i sølv for 70 års virke som kjøpmann. Foto: Astrid Aronsveen.

Hans starta butikk på ein sentral plass på Liknes og han hadde og ein sentral plass i slekta. Broren Bernt døydde i 1923, og Hans blei ein trygg onkel og støtte først og fremst for dei tretten barna, men og for dei andre han var onkel til. For alle oss barnebarna til Bernt, som ikkje fekk oppleva bestefar Gullestad blei Hans eit bindeledd bakover i slekta. Han var "onkel Hans" for oss alle (bortimot hundre personer).

Hans Severin Hansen var fødd 20. okt. 1869 på Gullestad som nr. tre av fem søsken. Foreldra var Anne Kristine Hansen Liland og Hans Berntsen Gullestad.

Anne Kristine døydde i 1873, bare 32 år gamal. Den yngste av barna, Hans Asinius, var då 17 månader. Foreldra til Anne Kristine, Karen og Hans Liland, hadde kjøpt gard på Gullestad i 1863, dei tok seg mykje av dei små barnebarna. Hans Berntsen hadde etter kona døydde fleire husholdersker, ei tid var Netta Omland i teneste.

Gullestad høyrde til Liknes skulekrets, men Hans Berntsen leigde privatlærer til barna. Det er uklårt kva grunnen var, striden om Jensens Læsebog er nemnd. Men Hans H. sa sjøl at det var vanlig at skuleborna sprang til Åmotsbrua og klatra i brukara og under brua, og dette ville ikkje faren at dei skulle vera med på. Ana var nok og ofte ein farleg skulevei.

Fire av dei fem søskena fant sin ektefelle på nabogardane Ytre Ege-land og Lindland. Bernt og Hans gifta seg med kvar si dotter av ordfører Andreas Lindland, Bernt med Anna og Hans med Bolette. Bernt og Anna som budde på heimegarden på Gullestad fekk tretten barn som alle vaks opp og blei gamle.

Hans og Anna fekk sonen Hans (Hansemann) i 1898. Han gjekk på teknisk skule i Porsgrunn då han blei sjuk og døydde av spanskesjuka i 1918.

Hans og Bolette fekk trulig seks barn til som anten var dødfødte eller levde bare få timar. Ingeborg Fintland som er niese av Hans, minnes mange små graver på rad på kyrkjegarden.

Inga Risnes, ei anna av niesene, minnes at Hansemann viste henne gravene og sa "Kom her å sjå, her ligge alle bodnan a mamma".

Inga var hos Bolette då dei kom med båra med Hansemann. Etter dette mista Bolette livsgnisten og døydde i 1924. Hans levde som enkemann i 45

år. Døtrene til Bernt og Anna tente etter tur hos Hans; Rakel, Inga, Agnes, Ågot og Hedvig. Den eldste, Kristine var gift med Oskar Fjeld i 1917 og budde fleire år i det gamle huset til Hans ved Åmotsbrua. Både Martin, Asbjørn og Ingfrid er født her, mens Oddbjørg er født på Gjemelestad.

Som nevnt hadde Hans eit uvanlig godt minne og likte å bli spurt om gamle dagar. Eg minnest han tala om

*Hans og Bolette med Hansemann.
Bildet tilhøyrrer Anne-Marie Røed.*

huder og engelsk, om slekt som kom frå "Herresogn", om "engelskmennan" og om fiske som var hans store hobby.

I 1949 var far min utan butikklokale nokre månader. Då var Hans sporty nok til å overlata halve butikken til skobutikk.

Eg minnes at det var vareopp-telling, Hans talte kvar fiskekrok og kvar skrue og noterte.

Hans H. Gullestad sto bak disken mest til han var 100 år. Eit uhell gjorde at han blei mindre rørilig, men åndsfrisk var han til han døydde, 101 år og 7 dagar.

Liknes ca 1900

Størsteparten av Liknes høyrer til prestegarden, g.nr. 104 Eljestraum, men trianten mot nordvest har g.nr. 132 og var tidligare felleseige for Gullestad. Det er tradisjon om at heile prestegarden har høyrert til Gullestad, det må i så fall vera svært lenge sidan. I 1747 erklærer Svend Wodjusen Gullestad at han hadde gitt til tenestejenta Karen Willumsdr. "en grund og plads i Lichnæs, unde gaarden Gullestad henhørende".

Før Farbrua kom i 1887, låg ferjeplassen og Åmotsbrua på g.nr. 132 og her var dei beste forretningstomtene. Hans har fortalt i ein samtale med Lars Aase i 1960 at han mintes frå sin ungdom at både faren Hans og naboen Samuel Gullestad dreiv slått-

onn på dette neset. Det var le over veien og på andre sida på Kyrkjevollen beitte prestegardshestane.

Landhandlar og poståpnar Bernt Olsen hadde huset som Hans kjøpte i 1897. Av folketellinga i 1900 ser vi at Hans, Bolette og sonen Hans budde på br. 2.

Dei hadde Anne Marie Larsdt., 19 år, som tjenestepige. Dei hadde ikkje kreatur, men fjørkre, kjøkkenhage og frukthage. På ein plass under br. 2, budde Sofie Olsdt. "Bagerkone f. 1834 i Næs sogn". Dette var "Sofie mæ brauna", ho var syster til poståpner Bernt Olsen og budde på andre sida av veien ved Åmotsbrua.

På br.n. 1 budde i 1900 Jakob Nikolai Pedersen med kone og fem barn. Jakob var forpaktar og bestyrer for eigedommen til Mr. Jones, som hadde kjøpt det meste av den jorda Gullestad åtte i Liknes etter han hadde leiga laksefiske frå 1887.

Takk for utlånte bilder og opplysninger frå Ingeborg Fintland, Inga Risnes, Astrid Aronsveen, Ingfrid Moi, Anne Marie Røed m.fl. Kilder har ellers vore Å. Årlis bygdebøker, kirkebok, folketelling og Grannen.

På Kino i Kulturhuset

Se en ny god film på Kvinesdal Komm. Kino i Kulturhuset.

Faste kinodager og kinotider:

Tirsdag kl. 20.00 og fredag kl. 20.00, søndag kl. 19.00 og 21.00

I tillegg vises barne/familieforestilling annenhver søndag.

Kino er populært!

FILMER BEST PÅ KINO

Foto: Hus og uthus i det nye tunet. Bygningane er flytta dit av Samuel Pedersen, truleg i 1860-åra. Frå dette tunet er det utsyn over Londalsvannet mot Trolldalsheia og austre Londalsheia. Foto frå omkring 1920.

Mer end almindelig tungbrugt, men godt dyrket:

Øvre Londal gjennom 400 år

Av: Anstein Dyrli Lohndal

Denne artikkelen har til emne å kasta noko lys over historia til ein av dei mange heiegardane i Kvinesdal ved å dra fram og nytta ut sentrale lokalhistoriske kjelder. På grunnlag av ei kritisk prøving og tolleg utførleg drøfting av dette materialet blir det så drege opp nokre hovudliner i gardshistoria frå seinmellomalderen av og fram mot vår tid. Det er dessutan lagt vinn på å sjå livsvil-

kår, ressursutnytting og levekår på Londal i samanheng med den allmenne utvikling i bondesamfunnet gjennom hundreåra, fyrst og fremst på Agder, og ikkje minst tolka denne i lys av moderne norsk historiegransking. Sidan det er garden Londal som er hovudemne for dette arbeidet, har menneska på garden fått mindre rom og omtale enn dei kunne ha fortent.

Rydningssmannen Sivert.

Ein gong i 1590-åra slo den unge og truleg nygifte Sivert seg til på ein nedlagt gard som ligg inst på Austheia, heilt i søraust der grensa mellom Kvinesdal og Lyngdal prestegjeld går. Etternamnet hans kjenner eg ikkje, heller ikkje veit eg kor han kom frå. Men kan henda hadde han frå barnsbein av god kjennskap til dette området av Austheia, som i dag utgjer gardsnr. 45 Nedre Londal eller Busund og gardsnr. 46 Øvre Londal.

Kring 1590 var bønder på Oppofta i Fedesokn eigarar av dette området, der det langt attende i tida skulle ha vore store og gilde gardar. Det kunne i alle fall gamle folk fortelja at dei hadde høyrte av sine forfedre. Men så lenge nokon kunne minnast attende, hadde dette store området berre vore brukt til beiting, jakt og fiske. Her låg det store og gode fiskevatn innover heiane, som perler på ei snor; lengst i sør mot sokneskiftet det djupe Hålandsvannet, der Hålandsheia og den store ura ruvde på austsida, så Busundvannet litt vestanfor der den finaste og raudaste auren var å få, lenger nord på rad og rekke Svartevannet, Londalsvannet, Flodevannet, og så øvst i vassdraget Lognevannet ved foten av den mektige Storhei, omlag 500 meter over havet.

Sivert bygsla, dvs. leiga på livstid den delen av området som strekte seg frå Svartevannet i sør og nordover mot Storhei og ein annan øydegard som folk kalla Båsstøl (Bårdstølen). I vest hadde bygselparten til Sivert grense mot garden Staddeland og i aust mot Sørhelle. Både desse gardane var blitt rydja på ny sist i 1500-åra.

Bygselavtalen mellom leigendingen og husbonden var gjort på den måten som fastsett i den gamle lovboka. Sivert hadde betalt innfestingsavgifta til eigaren på Oppofta og lova å rydja og stella bygseljorda forsvarleg. Hus og flor skulle han byggja på eigen kostnad. Han slapp truleg å betala fullt ut den årlege avgifta (landsskylda til eigaren dei fyrste åra sidan han var rydningsmann). Kongen hadde også fastsett at den som som rydja oppatt ein øydegard og busette seg der, skulle ha skattefritak nokre år til dess garden var komen nokonlunde i hevd. Så ville lensmann og lagrettesmenn koma på synfaring og skyldsetja eigedomen. Verdien av jord var frå gamalt uttrykt i huder og engelskar (pence) og skatten blei så rekna ut etter skylda. Når dette skjedde for Londal, veit me ikkje sikkert. Men i jordeboka frå ca. 1618 (det offentlege eigedomsregisteret) er landsskylda for garden ei halv hud eller 6 engelskar. Denne verditaksten blei ståande like til 1830-åra.

Me kan vera tolleg trygge på at det ikkje var ute i villmarka Sivert busette seg, men ein stad der det sannsynlegvis framleis var lett å sjå merke etter tun, rydningsrøyser og åkrar frå gamal tid, dvs frå seinmellomalderen. Det var ein øydegard Sivert slo seg ned på i slutten av 1500-åra.

Eit viktig kjenneteikn på at ein gard har sitt opphav i førhistorisk tid (dvs. før 1000-talet), er faste fornminne som gravhaugar på eller nær garden. Frå Londal er ingen kjende i dag. Der kan ha vore slike, men dyrking og rydjing, opplegging av steinhagar m.v. vil ofte fjerna spora etter fornminna fullstendig.

Heller ikkje er lausfunn, t.d. av reiskapar, våpen o.l. kjende frå denne garden. Men på grannegarden Staddeland er to gravhaugar framleis å sjå, klare og eintydige vitnemål om busetnad i førhistorisk tid. Rydningsrøyser finst på Londal, men dei er vanskelege å tidfesta.

Analysar av jordprøver frå kulturjordiaga på garden vil derimot kunna gje interessante opplysningar. I alle høve talar mykje for at Londal er ein gard frå førhistorisk tid, men med ein lang forfallsperiode eller øydegardstid som ein del av si lange historie, truleg frå slutten av 1300-åra til nærmare 1600.

Når det gjeld naturressursar, har ikkje Londal i gamal tid (700 - 1000 talet) hatt dårlegare vilkår enn Staddeland og dei andre -landgardane i området.

Den dag i dag kan me finna tufene der Sivert slo seg ned. Dei ligg omlag hundre meter nordanfor der tunet er å sjå i dag, i eit skar med vidt utsyn, særleg mot nord og vest. Her finst det sjølvdrenerande bakkejord og plass til tolleg store åkrar.

I nyare tid låg Storågren der oppe. Truleg har også den eldste, førhistoriske busetnaden vore på denne sjåsame og frittliggjande staden. Men ein vérhard plass å bu må det nok ha vore. Derfor blei tunet med tida flytta litt sørover til ein lunare stad tett attmed Londalsvannet.

La oss så gå til dei eldste kjeldene som kan gje kunnskap om denne garden i sin eldre fase! Ei av desse er gardsnamnet.

Gardsnamnet - kva kan det fortelja oss ?

Sidan det er høgst sannsynleg at leiglendingen Sivert rydja ein gamal gard som låg øyde, må me rekna med at det opphavlege gardsnamnet frå mellomalderen er blitt gløymt i øydetida. Både etter form og tydingsinnhald peikar Londal seg ut som eit yngre stadnamn.

Den ubundne forma er helst å oppfatta som eit skriftprodukt frå tidleg på 1600-talet Londal. Den levande talemålsforma har då vore Londalen. Men det namnet er lite karakteristisk for den staden der det eldste tunet på garden har lege. Sivert bygde utan tvil hus og løe der han fann spor etter dyrka mark, kan hende synte det også restar av tufter, buveg og rydningsrøyser på denne staden.

I tida 1550 - 1660 - åra var det så å seia berre øydegardar som fekk ny busetnad. Bureising i rein utmark høyrer heime i seinare hundreår. Det er såleis gode grunnar for å hevda Løndal er eit sekundærnamn på ein gard som er blitt rydja i førhistorisk tid, og at han då hadde eit anna namn. Men kva for eit namn?

Sidan det finst ei heil gruppe gardar i dette området med namn som endar på -land, bl.a. Staddeland, Braudeland, Motland, Førland, Vatland, Håland og Tjomsland, kan det tenkjast at det har vore eit gardsnamn på -land. Grannegarden Båsstøl er eksempel på eit slikt namneskifte.

Fordi denne garden høyrde til kyrkja, som førte register over heile jordegodset sitt, levde det førhistoriske gardsnamnet vidare i jordebøkene,

Her oppe låg det gamle tunet, med utsyn nordover Sletten(e) mot Brukleiva. I framgrunnen den attgrodde Storågren. Foto frå 1930-åra.

nemleg Oseland (gardsnamnetskrive i fleire variantar), medan folk i bygda kalla garden Båsstøl og gjer det framleis. Som Løndal låg denne garden øyde i fleire hundre år.

Stadnamnet Løndalen inneheld i fyrsteleddet ordet lùn, som er eit ho-kjønnsord med tydinga utviding i ei elv eller ein stor bekk. Lùn blir også brukt om små tjødner, ofte slike som ligg i typiske våtmarksområde. I utmarka til garden Staddeland er det fleire små-tjødner som ber namnet "lünene".

Frå Svartevannet renn det ein stor bekk gjennom eit breitt og myrlendt dalføre. Her vidar bekkjen seg ut til djupe hølar med stillestående vatn, medan han lagar småfossar og stryk lenger nede i daledraget før han fell ut i Busundvannet. Dette myrområdet heiter Stedjan. I øydetida, då både Øvre og Nedre Løndal blei utnytta til beite, jakt og fiske, kan Løndalen ha vore namnet på daledraget frå Busund til

Stedjan og vidare opp mot Svartevannet. Det ville i såfall ha vore eit karakteristisk og opplysningsrike namn. Det kan ikkje avvisast at Løndalen har vore namnet på heile vassdraget frå Hålandsvannet til Lognevannet.

Men dei topografiske forholda talar i mot å kalla dette vide og kuperte området eitt dalføre. Heller ikkje blir det god samanheng språkleg, for lùn blei ikkje brukt om så store vann som det finst i dette området. I utmarka til garden Tjersland i Lyngdal kommune finst det eit daledrag som ber namnet Løndalen. Det er ingen store vatn der.

Det kan nemnast at på austsida av Åkerfjorden i Sunnhordland renn det ei lita elv ned gjennom ein trong tverrdal. Der daledraget flatar seg ut, lagar elva små, stilleflytande hølar og utvidingar før ho fell ut i fjorden. Denne dalen heiter Løndalen, og inne i denne ligg ein gard med same namnet.

Jordebøyg *Arner* *Wæste*
Læsun, *paa* *sted* *Kronens*
Des *Drigrens* *Wisse* *den*
te *ves* *iud* *kompt*, *bon*
Des *Landskjød*, *Wodskjød*
Des *Læding* *En* *Isie*
lipi *Jacobi* *Dag* *1607*
Des *Wille* *Dann*
me *Kars* *Daug*
Læsun *Arno*
 1605

Al *Comptum* *En* *ad* *Arner* *Wæste*
En *Arner* *Wæste* *1605*

Tittelbladet til jordeboka for Lister len 1604 – 1605.

Londalen er såleis eit ikkje uvanleg naturbeskrivande stadnamn, og den bundne forma viser at det ikkje går attende til førhistorisk tid.

Lat oss med dette i minnet sjå på dei eldste skriftlege formene av namnet på den garden Sivert rydja i 1590-åra. Kjelda for desse er stort sett skattelister som inneheld namn på skatteytarar og kor dei bur.

Skrivemåtar og munnleg språktradisjon.

I jordeboka frå 1604/05 er gardsnamnet skrive Lundall. Skattemanntala 1611, 1617 og 1623 har forma Lundal. Skrivemåten Londall/Londal blir så den vanlegaste frå 1664 og framover. På 1800-talet er stavemåten helst Lohndal/Londahl.

Det er personar i offentleg teneste, særleg lensmenn, futar, sorenskrivarar og sokneprestar som har ansvaret for desse skriftformene av gardsnamnet Lundal. Dei prøvde delvis å gje att den lokale uttalen av norske gardsnamn med dansk stavemåte, og delvis stava dei kvar på sin måte - så godt dei kunne. Resultatet blei ei rad meir eller mindre merkelege variantar av gardsnamna i offentlege dokument, og folk trudde etter kvart at dette var "rett" skrivemåte. Ein del gjer det visst ennå!

Den korrekte skrivemåten bør sjølvsagt byggja på tradisjonelle lokal seiemåte, Londal (lyden o skal uttalast lang og lukka). Men den ubundne forma er nok eit resultat av skriftpåverknad frå dei skriftlege variantane av gardsnamnet.

Dei er som me har vist alle i ubunden form. Denne utviklinga er ikkje uvanleg for yngre gardsnamn i opphavleg bunden form.

Det kan t.d. nemnast at gardsnamnet Dyrstøl (seinare forvrengd til Dyrstad) i 1563 blei skrive Dyrestølen. Representantar for styremaktene skreiv likevel frå 1600-åra konsekvent gardsnamnet i ubunden form, etter mønster av namneforma for dei gamle gardane som blei rydda i førhistorisk tid, t.d. Eikeland, Førland, Gullestad osv.

Med tida blei så den ubundne forma einerådande også ved munnleg bruk av gardsnamnet. Folk trudde at styremaktene visste best når det galdt alt skriftleg!

Som konklusjon så langt kan me då slå fast at gardsnamnet Londal fekk si skriftlege form i sein tid, frå 1600-åra, og at det sannsynligvis er eit vanleg naturnamn frå seinmellomalderen som er overført til begge dei to gardane i ei oppkonstruert, uekte form.

Det er truleg liten grunn til å tvila på at den gamle talemålsforma opphavleg har vore Londalen, dvs. bunden form av substantivet dal. I øydegardsperioden (1350-1590-åra) har sannsynlegvis Londalen vore eit vanleg naturnamn i utmarka, som så blitt overført på dei to gjenrydda gardane Øvre og Nedre Londal når desse blei folkesette og leiglendingane fekk namn og bustad innskrive i offentlege dokument.

Nettopp dette skiljet "øvre og nedre" tyder på at me her har å gjera med eit noko flytande naturnamn som kunne knyttast til begge gardane. For Øvre Londal ligg nordanfor det førnemnde daledraget (Stedjan), og

Nedre Londal i søre enden av dette. Eg vil også tru at Busund som uoffisielt stadnamn har kome i bruk for å halda dei to nyridda gardane frå kvarandre.

Sidan Londal sannsynlegvis er ein gjenrydda gard frå førhistorisk tid, har truleg det opphavlege gardsnamnet gått ut av bruk i den langvarige øydetida. Det kan gjerne ha gått fleire mannsaldrar mellom avfolkinga av garden og til bønder på Oppofta tok til å nytta han ut til beiting m.v. Korleis dei har fått eigedomsretten til dette store området, finst det ingen opplysningar om i kjeldene.

Londalen kan då i denne øydetida ha vore i allmenn bruk som eit nærmast sjølvstekt lokaliseringsnamn på dalføret og myrlendet mellom dei to øydegardane. Det er truleg kome i bruk ein gong i seinmellomalderen, kan henda er det endå eldre.

Den særmerkte preposisjonsbruken ved gardsnamn er eit vanskeleg språkleg fenomen å forstå og forklara. Tradisjonelt heiter det på Londal, på Busund, men i Dyrli, i Båsstøl, i Skjerli. Ein ser ofte at ukjende folk syndar både i skrift og munnleg bruk når det gjeld preposisjonstilnyttinga til gardane. Dei plasserer i si vankunne preposisjonane i og på framføre gardsnamna så det skurrar i øyra på dei som kjenner lokal og ekte språktradisjon.

Så langt har me på det svært kjeldefattige grunnlaget berre kunna rekonstruera nokre meir eller mindre sannsynlege brotstykke av den eldste gardshistoria for garden Londal. Men frå midten av 1600-åra tek dei skriftlege kjeldene til å flyta rikare enn tidlegare.

Garden i dei skriftlege kjeldene.

Den førnemnde jordeboka frå 1604-05 inneheld mellom anna ei liste over leidangsytingar frå gardane i Lista len. Her møter me Londal for fyrste gongen i skriftlege kjelder. Garden er oppført med 4 engelsk i skatt (leidangsyting). Men det er mykje truleg begge gardane - Øvre og Nedre Londal - som er slått saman i skattelista. Då skulle skatten bli på 2 eng. for kvar. Så låg skatt hadde berre øydegardar som var under oppdyrking og derfor med kongeleg løyve slapp med redusert skatt.

Men skattelista har med andre viktige opplysningar. Ho spesifiserer kva gardar det er som framleis ligg folketome. Dei blir nemnde som "ødegaardt" eller "underliggende", og har med få unntak 1 eng. i skatt. Oppofta åtte på den tida to andre øydegardar som var skattlagde med 1 eng. på kvar. Det var Lande og Støle, som begge ligg nær Oppofta. Dei fekk ei ulik framtidig historie.

Lande blei gjenrydda, medan Støle fram til denne dag har lege under Oppofta som beite og slåttemark. Berre namnet Stølslia minner litt om funksjonen i fortida. Her er det også truleg at namnet Støle har avløyst eit gammalt gardsnamn som er blitt gløymt.

Ei krigsskatteliste (utlikning av ein ekstraskatt) har under skattegruppa "Ødegaardsmendt" sannsynlegvis namnet på han som i 1590-åra bygsla Londal og tok til med gjenryddinga.

Det er "Siffuert Lundall". Namnet hans går att i skattelister til slutten av 1620-åra. I 1630-åra heiter leiglendingen "Nils Lundall". (Skattemanntalet av 1637).

Ei skatteliste frå 1645 (koppskatten) og skattemanntalet 1647 fortel at leiglendingen då heiter Henrik.

Om denne rekka av leiglendingar høyrer til same slekta, får me ingen opplysningar om - skattelistene tek berre med førenamn på skatteytarane og garden dei bur på. Men sidan det var vanleg at leiglendingane hadde livstidsfeste, er et sannsynleg at ein son tok over bygsla etter far sin.

Like lite er det med fakta om garden gjennom fyrste halvparten av 1600-åra. I jordeboka frå kring 1618 blir det opplyst at landskylda utgjør ei halv hud, og at eigaren høyrer heime på Oppofta. Leiglendingen heiter Henrik. Skattematrikkelen 1647 og Landsskatten 1651 fortel at eigar er Odd Oppofta.

Men i jordeboka til Landkommisjonen frå 1661 finst det ei interessant opplysning: Her står det at "Jon Børesen eyer og bruger" garden. Mellom 1651 og 1661 har eigaren på Oppofta seld eigedomen. Jon er med andre ord den fyrste sjølvvegaren på denne garden. Kva føremonar var det med sjølvveige den gongen? Ein leiglending sat trygt på sin tilbygsla gard livet ut, og sonen fekk vanlegvis overta garden etter faren. Men heilt sjølvstekt var arvefylgja ikkje. Sjølvvegaren kunne sitja odelsrett på eigedomen, og denne retten ser det ut til har vore viktig fordi denne sikra garden for slekta.

Økonomisk var det trong det ikkje vera særlege føremonar med sjølvveige. Den årlege bygslingsavgifta var rimeleg, og skattane var dei same for sjølvveigar og leiglending. Men ein viktig skilnad var det likevel at sjølv-

eigaren kunne pantsetja garden og såleis reisa kapital om det trongst, og han disponerte skogen fritt.

Jordeigaren la seg derimot ikkje bort i samdrift eller inntaking av ein husmann. Til dømes kunne eigaren gå saman med ein bror, ein svogar eller svigerson om gardsdrifta. Dette var ein mykje brukt måte både i 1600- og 1700-åra for å hjelpa nære slektningar til eit levebrød.

Også sjølvveigarar disponerte på same måten. Stundom kunne dei bli tvunga til å avstå noko av gardsressursane sine. Det ser me ikkje sjeldan av skiftematerialet, ei kjelde som blir meir omtala seinare i denne artikkelen.

Ved arveoppgjer kunne stundom ikkje den eldste makta å løysa ut medarvingane, som fekk pant i garden for arv etter foreldra, og då blei gjerne løysinga at ein yngre bror gjekk inn som medeigar og dreiv garden enten i fellesskap med odelsmannen eller ved såkalla åregang. I eit skiftebrev frå Londal 1679 blir det opplyst at garden er "nu udi aaregang", dvs. at dei to eigarane bytta åkrar, engstykke, utslåtter annakvart år, slik at begge fekk likeverdige drifts- og levevilkår.

Overgang til sjølvveige var ingen revolusjon for småbøndene, men det gav likevel visse føremoner og stelte dei friare.

I tida frå ca 1670 til eit stykke ut på 1700-talet har me kjeldeoplysningar som viser at det i denne perioden levde to huslydar på Londal. Det er sannsynleg at dei budde i same huset og hadde også uthus, kvedn og utslåtter i lag, altså hadde eit gjennomført felles-

skap i gardsdrift og daglegliv, enten dei nå brukte åregang eller hadde sine partar av innmarka i teigblanding eller "steint og reint". Den omfattande bruksdelinga i agderbygdene skjedde som kjent ikkje med full tyngde før ut over 1800-talet.

Nokre viktige kjelder til gards-historia.

Det finst to kjelder som kaster noko lys over dei ressursane folka på Londal hadde til å livberga seg med. Det er matrikkelarbeidet frå 1665 omlag og eit tilsvarande frå 1723. Her finst det opplyst kva den einskilde garden kunne produsera og kva ressursar han hadde. Men denne kjelda må me sjå på med ein viss skepsis.

Matrikelopplysningane frå 1665 er knappe for Londal: Garden har skog nok til brenneved, sår 5 fjerdingar havre (1 tønne = 4 fjerdingar) og føder 4 naut og 6 småfe (sauer og geiter). Noko fleire detaljar gjev matrikelutkastet frå 1723: Londal er sjølveigargard, har ei flaumkvern, "intet fiskeri", ligg i sol og bakliar, og er tung å driva.

Utsæden er tre og ei halv tønne blandkorn (havre og bygg), og garden føder 5 naut og 12 småfe. Dersom me godtek opplysninga om at normal kornavling var 4 foll i gjennomsnitt, så blir årleg kornavling i 1660-åra omlag 6 tønner (1 korntønne = 140 liter). Og i 1720-åra skulle den gjennomsnittlege kornavling pr. år bli 14 tønner.

Fjerdeparten av produksjonen må gøymast til såkorn, og resten kan då gå til mat - i hovudsak til flatbrød og graut.

Sannsynlegvis trong ein vaksen person to tønner havre årleg til mat. Spørsmålet er då om denne garden var sjølvberga med korn. I alle fall kunne ikkje kornproduksjonen strekkja til i 1660-åra dersom me reknar med ein normalhuslyd lik 2 vaksne og 3-4 born. Noko betre ser det ut etter oppgåvene frå 1723. Ei samanlikning mellom oppgåvene for utsæd i 1665 og 1723 skulle då klårt syna ei stor utviding av åkerarealet på knapt 60 år. Men kan me vera trygge på at dette er tilfelle?

La oss gå nærmare på matrikelopplysningane og drøfta kjeldeverdien av dette materialet. Er dei oppgjevne produksjonstala reelle? Her har me lite av opplysningar frå andre kjelder til kontroll av tala for denne garden. Det finst eit dødsbuskifte frå 1679 som tek med verdien av buskapen i riksdalar, men ikkje talet på kyr og småfe. Eit overslag ut frå takstverdien tyder på at talet på kyr og småfe har vore noko større enn oppgåva i matrikkelen 1665, truleg har dei fødd 6-7 naut og 7-8 småfe. Men for andre gardar finst det meir detaljerte dødsbuskifte, og då syner det seg at både kornproduksjon og husdyrhald har vore ein god del større enn dei oppgåvene me finn i matriklane.

I eit dødsbuskifte måtte dei reelle verdiane koma for dagen sidan arvingane kravde å få i arv det dei hadde rett på. Men også denne kjelda må me sjå på med kritiske augo. For i dei tilfella der den eine ektefellen døydde i ung alder og den attlevande hadde små born å forsyta, var takstmennene ved skiftet skjønnsame og berre tok med det mest verdfulle i dødsbuet. Dessutan sette dei gjerne låg takst på lausøyre og husdyr.

Framgang i jordbruket - betre levekår?

Ei samanlikning av produksjonsoppgåvene etter matriklane 1665 og 1723 for Londal syner ein sterk auke i kornavlen, utsæden er dobla på eit par mannsaldrar. Dette er ei interessant opplysning om gardsdrifta i siste halvparten av 1600-åra. Åkerarealet er blitt utvida til det dobbelte på desse 60 år!

Me vurderer i denne samanhen- gen også taloppgåvene frå 1723 som minimumstal. Det kan innvendast at oppgåvene frå 1723 er reelle, og at det produksjon/folltal var mest like stor i 1660-åra. Etter denne oppfatninga skulle det ikkje ha skjedd nokon utviding av åkerarealet på garden i det heile. Innendinga har nok ikkje så mykje for seg.

Gransking i våre dagar har klårt- lagt at matrikelutkastet frå 1723 er ikkje meir å lita på enn matrikkelen frå 1665, - tvertimot.

Når det då kan påvisast ei dobling av utsæden på Londal frå 1660-åra til 1723, så må det vera uttrykk for ein reell vekst i åkerareal og kornavling. Men trass i denne verdiskapinga skjedde det ingen auke i skylda på garden.

- Denne stod på ei halv hud heilt til skyldomlegginga i 1830-åra. Då det kom til stykket, fann statsmakta ut at det ville vera ein uheldig politikk å setja opp skylda på gardane og dermed pressa meir skatt ut av allmugen.

Bøndene som skattefundament måtte tvertimot vernast, hevda kongen sine rådgjevarar. Men for agrarhistoria vår er matrikelutkastet frå 1723 ei viktig kjelde.

Kvaliteten av og omstenda om- kring eit skifte må derfor vurderast når ein nyttar denne kjelda til kontroll og korrigering av matrikelopplysningane. Men på grunnlag av eit større materiale er det likevel mogeleg å seia noko om kor pålitelege oppgåvene om utsæd, folltal og husdyrtalet er etter matriklane.

Det er ei vanleg meining blant fag- folk at matrikkeltala både for 1660-åra og 1720-åra må vera minimumstal, mest truleg eit slags gjennomsnitt eller middeltal. På denne måten jamna ein ut dei naturlege svingningane i jordbruksproduksjonen over tid, gode årringar og reine uår.

Dessutan er det viktig å ta med at taloppgåvene byggjer ikkje på opp- teljing og kontroll kring på gardane, som til dømes under verdskrigane i dette hundreåret.

Bøndene sjølv eller representantar for dei måtte møta fram på bygdetinget (på Feda) og svara på spørsmål frå ein kommisjon om avling, husdyrhald, tøm- merskog og brenneved, kvedn, fiske- rettar osv. Sidan føremålet med matrikeloppgåvene var ei justering av skylda på gardane, og etter som skattane låg på gardsskylda, var sjølvsagt bøndene lite interesserte i å gje opp den reelle produksjonen eller opplysa om inntekter og "Herligheder" garden måtte ha.

Medlemene i kommisjonen var vel- vyrde bønder, som heller ikkje ynskte å medverka til auka skyld på gardane og med det meir skatt på allmugen.

Likevel må ikkje auka kornavl utan vidare tolkast dit at folka på Londal etter kvart betra levekåra sine betrakteleg. For det var avhengig av kor mange munnar garden skulle metta.

Når det blir opplyst Londal har "intet Fiskeri", er truleg meininga berre å gjera det klårt at garden ikkje hadde salsinntekter av fiskevatna på eige-omen. Det dei fiska til husbruk, blei dermed halde utanfor gardsinntektene. Heller ikkje for Staddeland og Nedre Londal blir det nemnt fiskeri som "tiliggende Herlighed" eller lunnende.

Ressursar som jakt og fisk var dermed skattefrie og kunne i alle høve skaffa noko av det daglege brødet. I nyare tid var moltemyrane på Londal vide kjende - få gardar i den ytre delen av sokna hadde så rikeleg med molter. Då leverte dei mest årleg molter til Flekkefjord og Alléen i Lyngdal.

Men bøndene på Londal har utan tvil seld molter både i 1600- og 1700-åra. Opplysningar om moltesal frå heiegardar i Kvinesdal har me i ei rettssak frå 1660-åra. Der høyrer me om folk som bar til dals ambarar med molter som skulle seljast.

Eigartilhøve frå 1660-åra og gjennom 1700-talet.

Jon Børesen var som før nemnt den fyrste sjølveigaren på Londal. Men det er også alt me veit om han. Han må vera vera død før 1664, for då heiter eigaren Berge Jonsen.

Frå 1669 blir eigartilhøva noko innfløkte og vanskelege å finna ut av, for di kjeldene (skattemanntal) tek berre med førenamna til dei som eig garden. I 1669 er Jon Førland eigar. Han kan vera son til Berge Jonssen, men budde truleg på Førland. I 1672 har Londal to eigarar: Brønild (dvs. Brynjulf) eig 2/3 og Barbra resten. Dei kan vera born etter Berge Jonssen og sysken til førnemnde Jon.

Ein Tarald er oppført som eigar av halve garden nokre år seinare, og Brønild har den andre halvparten. Denne eig framleis sin part i 1686, men då har Halvor Litle Rafoss den andre halvparten. Denne Hallvor har truleg ikkje budd på Londal. I 1690 har så Brønild atter fått ein ny medeigar. Han heitte Niels Torufsen (dvs. Torolfsen). Kor vidt dette var ein slekting eller ein svigerson, finst det ingen opplysningar om. Men eg vil helst tru at så må ha vore tilfelle.

Frå ca 1670 og var det såleis sameige, og det tyder på at to huslydar har budd på garden. Tidlegare i artikkelen er det nemnt noko korleis dei kan ha ordna gardsdrifta i denne perioden. Den utvidinga av åkerarealet som me kan registrera, heng nok saman med det faktum at to huslydar representerte ei dobling av arbeidskrafta på garden. Skulle dei alle saman leva hovudsakleg av gardsproduksjonen, måtte kornavlinga halda fylgje med folketalet. Dette synest å ha vore tilfelle. Derimot auka nok ikkje kaloritilgangen pr. individ noko særleg. Ei dobling av folketalet førde til ei tilsvarende dobling av åkerarealet, og då var matgangen ikkje rikelegare enn tidlegare. Det var status quo i levestandard !

Niels Torufsen var etter matrikelutkastet 1723 eigar av heile garden, men må ha falle frå året etter, for då overtok sønene hans, Ole og Anders, kvar sin halvpart. Dermed fekk begge eit levebrød ved å dela på dei ressursane garden rådde over. Noko av levegrunnlaget kan dei ha skaffa seg utanom garden, for eks. lønsarbeid av eit eller anna slag. Men ingen kjelder kan opplysa om dette.

Anders Nielssen blei i 1732 eigar av heile garden åleine, fordi broren flytta til Sørhelle. Også sonen til Anders (1732-1811) hadde eige-omen udelt mesteparten av si tid, dvs. frå 1763 og fram til 1801.

Eit interessant spørsmål gjeld levekåra for folket på Londal i 1700-åra. Kva materielle ressursar disponerte dei på garden?

Frå midten av hundreåret er me så heldige å ha ei viktig skriftleg kjelde, som kan gje oss svar eit stykke på veg. Det er skiftet etter Anders Nielsen, som døydde i 1763, vel 60 år gamal.

Meir om dét i neste årsskrift.

Alt i blomster

Floragramservice

BLOMSTERBUTIKKEN

Inneh: Anne-Lene Hompland

Tlf. 383 50 340

4480 KVINESDAL